

- **Československé legie 1914 – 1920**

Doc. PhDr. Tomáš Jiránek, Ph.D.

Atentát na rakousko-uherského následníka trůnu Františka Ferdinanda d'Este byl okamžikem, na který Evropa už delší čas čekala. Německý císař Vilém II. mohl být spokojen, protože prostřednictvím svého nejbližšího spojence Rakouska - Uherska dostal možnost zahájit válku, která mu měla napomoci získat kýžené vedoucí postavení mezi velmocemi pro Německo, stát, jemuž stál v čele. Rakousko-uherskému císaři Františku Josefovi I. se do války nechtělo. Během své dlouhé vlády zažil až příliš mnoho vojenských neúspěchů, a nyní se obával, že velká válka by mohla znamenat konec jeho říše. Nicméně poté, co Srbsko nepřijalo nepřijatelné ultimátum, válka byla 28. července 1914 vyhlášena.

Vystěhovalci z českých zemí, krajané ve Francii, v Rusku, v USA i jinde, pohlíželi na blížící se válku jinak. Tam, kde staříčkový mocnár tušil konec, viděli oni možný počátek něčeho nového. Proto se rozhodli postavit se na stranu Trojdohody, po bok Francouzů, Britů a svých slovanských příbuzných Rusů a bojovat proti Rakousku - Uhersku a Německu.

Na konci roku 1914 opustil Rakousko - Uhersko prof. Tomáš Garrigue Masaryk, aby v zahraničí zahájil politický protirakouský boj, později se k němu připojil Edvard Beneš a Milan Rastislav Štefánik, který zastupoval slovenský prvek. Jejich činnost se odehrávala v politické rovině, ale měla širší souvislosti. T. G. Masaryk považoval hned od začátku vojenský boj za důležitý předpoklad úspěchu. Už v únoru 1915 prohlásil: „*Postavíme-li armádu, dostaneme se do nového právního postavení k Rakousku i ke Spojencům; další krok by byl eventuálně i formální prohlášení války Rakousku – Uhersku. Tím se vytvoří politická situace, která nám umožní ve chvíli mírového jednání dosáhnout aspoň minima našich požadavků. V každém případě nebudou moci Spojenci ani Vídeň přejít kolem nás mlčky, budeme-li mít vojáky; budou mít Spojenci i naši doma eventuálně kompenzační prostředek k dosažení ústupků naší věci národní, i kdyby to dopadlo špatně. Bez rozhodného boje i vojenského nedostaneme však nic od nikoho.*“

Budování zahraničních jednotek postupovalo ovšem vpřed jen pomalu. Lidské zdroje byly omezené: Vedle vystěhovalců se jednalo o české vojáky rakousko-uherské armády, bojující na ruské, srbské a italské frontě, kteří neradi nasazovali své životy za císaře Františka Josefa I., jenž nedokázal ve svém mnohonárodnostním státě uspořádat poměry tak, aby se příslušníci všech národů cítili být navzájem rovnocennými. Proto se Češi nechali poměrně ochotně zajímat a proto se také část z těchto zajatců, k nimž se přidali také někteří Slováci, hlásila do dobrovolnických jednotek bojujících proti Rakousku a Německu. U některých bychom jistě našli i jiné důvody, nejčastěji asi snahu dostat se

z často velmi špatných podmínek panujících v zajateckých táborech. Nejznámějšími se staly dobrovolnické oddíly, později známé jako československé legie, působící na ruském, francouzském a italském bojišti, ale menší počty vojáků se zúčastnily bojů například také v Srbsku, Rumunsku a Řecku. V souvislosti s politickou situací v prvních třech případech trvalo poměrně dlouho, než vlády příslušných států oficiálně vzaly na vědomí československý zahraniční odboj a uznaly užitečnost vytvoření dobrovolnických jednotek, jež by podpořily snahy politiků také na válečném poli.

FRANCIE

Česká kolonie ve Francii před 1. světovou válkou nebyla příliš početná, odhady se pohybují kolem 2000 lidí, udržovala si ale národní povědomí. Krajanské spolky svolaly 29. července 1914 v Paříži schůzi české kolonie, na níž bylo rozhodnuto o dobrovolném vstupu mužů do francouzské armády. Jako cizinci se ovšem mohli hlásit jen do Cizinecké legie. V nejbližším možném termínu, 22. srpna, tak učinilo 343 mužů, kteří byli druhý den odvezeni do Bayonne k výcviku. 250 dobrovolníků tam vytvořilo v 2. pochodovém pluku (1. cizineckého pluku) 1. rotu praporu C, jejímž velitelem se stal francouzský kapitán Marie Léon Joseph Sallé. Zbývající muži byli rozděleni k jiným útvarům, a díky tomu někteří působili místo na bojištích evropských v Maroku a v Alžírsku.

V září začal výcvik, 12. října 1914 dostala rota na slavnostní přísaze prapor s českým lvem a 23. října odjela na frontu. Prvním působištěm byl kraj Champagne, údolí řeky Marny, kde krátce předtím probíhala důležitá bitva. V listopadu se Češi prvně střetli s Němci, měli první raněné. Zanedlouho je přišla posílit skupina krajanů dobrovolníků z Velké Británie, asi 40 mužů. V dubnu přišly další posily, jednak noví dobrovolníci, jednak starší čeští legionáři od jiných jednotek Legie, jednak krajané, kteří už získali francouzské občanství a sloužili v pravidelných útvarech francouzské armády. Pak přišla nejznámější a také poslední bitva roty Nazdar, bitva u Arrasu, jež byla součástí francouzské ofenzívy v kraji Artois na severu Francie. Boj začal 9. května 1915, a druhý den zbylo z 250 dobrovolníků roty Nazdar pouhých 80, všichni důstojníci nejen u roty, ale u celého praporu C byli zabiti nebo raněni. Dobrovolník Ulrych v dopisu 12. května napsal: "*Nedá se popsat, co jsme prožili. Každý nyní zná Cizineckou legii a zejména prapor C. Ukazují na nás a říkají: To jsou Češi ... V prostoru, který jsme za útoku dobyli, ukořistili jsme 12 děl, mnoho střeliva, asi 30 kulometů a na 4000 zajatců s jedním plukovníkem. Jednoho německého generála jsme našli mrtvého.*" Úspěch roty Nazdar zaznamenal vyšší velení, ale i tisk. Začalo se více mluvit o českém národě a o otázce jeho samostatnosti. Obrovské ztráty v bitvě u Arrasu měly za následek sloučení přeživších dobrovolníků s legionáři jiných národností, a tím konec samostatné české roty Nazdar. Francouzský parlament přijal totiž v červnu 1915 Béréngérův zákon, který zakazoval přijímat příslušníky nepřátelských států i do Cizinecké legie. Tím bylo znemožněno doplňování české jednotky. Z asi 600 Čechů přijatých do francouzského vojska na začátku války do konce r. 1916 80 padlo, propuštěno bylo 130 invalidů. V Cizinecké legii sloužilo během války asi 600-1000 krajanů (údaje se různí).

Na vytvoření nové jednotky si museli Češi a Slováci ve Francii nějaký čas počkat. Ačkoliv Národní rada československá se o to snažila už od svého vzniku v únoru 1916, až 19. prosince 1917 francouzský prezident Raymond Poincaré svým dekretem povolil budování československého vojska ve Francii.

Objevila se však potíž s nedostatkem lidských zdrojů. Na západní frontě nebojovaly rakousko-uherské jednotky, proto tam ani nebylo možno získat zajatce českého či slovenského původu a proto bylo nutno hledat jinde. Mezi vojáky zajatými v Rumunsku v roce 1916 se podařilo získat 310 dobrovolníků, dále se hlásili krajané ze zámoří, hlavně z USA, ale i z Kanady a dokonce z Austrálie. Významnou posilu představovali zajatci ze srbské fronty, jejichž nábor byl povolen v únoru 1918, přihlásily se jich asi 3 000. Do Francie byly v posledních měsících roku 1917 odeslány dva transporty z ruských legií v celkovém počtu necelých 1 900 mužů. Z Itálie se podařilo

získat asi 800 zajatců - dobrovolníků, přibližně 300 Čechů a Slováků přišlo ze srbského dobrovolnického sboru, který v té době působil na soluňské frontě. A konečně počátkem srpna 1918 byli do československých jednotek ve Francii převeleni zbývající bojovníci z Cizinecké legie, z původní roty Nazdar jich tehdy v legii sloužilo již jen 29. Z těchto vojáků byly ustaveny dva československé pluky, 21. v Cognaku (12. ledna 1918) a 22. v nedalekém Jarnaku (20. května 1918). Takové číslování bylo zvoleno proto, že se počítalo s ustavením asi 20 pluků v Rusku, pluky v Itálii dostávaly později čísla 31 a další. Tak vznikla 1. československá brigáda, jíž byl nadřízen československý generální štáb v čele s francouzským generálem Mauricem Janinem. Další pluk, 23., vznikl až později a do bojů již nezasáhl.

V červnu 1918 se brigáda přesunula do Darney v blízkosti alsaské fronty (dnes je v tomto městečku Francouzsko - československé muzeum a památník čs. vojáků, už druhý, ten první zničili Němci v r. 1940). Tam vojáci 30. června složili přísahu a francouzský prezident Poincaré předal 21. pluku zástavu, kterou věnovalo město Paříž a již navrhl malíř Fr. Kupka. Ještě v červenci prodělal 21. pluk menší válečnou praxi na frontě, zatímco 22. ještě dokončoval výcvik. Plného bojového nasazení se celá brigáda dočkala až v říjnu (v rámci francouzské 53. divize) v bojích u Terronu a Vouziérs v Argonnách (přibližně mezi Verdunem a Remeší), kde v desetidenních bojích padlo skoro 200 legionářů a téměř 900 utrpělo zranění. Na konci října byla brigáda z fronty stažena a během prosince se její příslušníci vrátili do vlasti.

Celkem bojovalo ve Francii kolem 9 600 legionářů, z nichž asi 650 padlo.

ITÁLIE

Itálie sehrála v 1. světové válce zajímavou úlohu. Ač původně člen Trojspolku, zejména pro spory s Rakouskem - Uherskem se postupně stala spojencem značně nespolehlivým a nakonec vstoupila v květnu 1915 do války na straně Trojdhody. Tím se otevřela nová fronta, alpská, na níž stála proti Italům (a později i dalším dohodovým oddílům) především vojska rakousko-uherská.

Tím se teoreticky vytvořily podmínky pro vznik čs. legií, neboť rakousko - uherská armáda „dodávala“ Italům Čechy a Slováky jako zajatce, další přišli ze srbské fronty. V praxi ale byl stav jiný. V zajateckých táborech, kam byl navíc omezen přísun zpráv (např. tisku) zvenku, měli kázeňskou pravomoc rakousko-uhersští důstojníci, kteří potlačovali všechny náznaky protirakouského smýšlení. Významným odpůrcem zakládání jednotek ze zajatců byl navíc italský ministr zahraničí Sonnino, který si přál zachování Rakouska - Uherska kvůli možným územním ziskům Itálie v Dalmácii. Podařilo se mu zabránit vzniku jihoslovanských legií, čs. legie byly nakonec prosazeny proti jeho vůli. Mírný obrat k lepšímu nastal až v r. 1916, kdy Italové zřídili pro zajatce zvláštní tábory podle národností. Češi a Slováci byli soustředěni v Santa Maria di Capua Vetere u Neapole, později je převedli do Paduly u Salerno. Také díky tomu se zajatci začali sami organizovat. Dne 17. ledna 1917 asi 30 z nich pod vedením Jana Čapka založilo Československý dobrovolnický sbor v Itálii, jehož členem mohl být každý, kdo „*uznával za mravní příkaz bojovat se zbraní v ruce za samostatnost československého národa a státu*“. Členové této první organizace svého druhu v Itálii pak působili na své okolí, pořádali přednášky, besedy, jazykové kursy, vedli pěvecký a hudební kroužek, knihovnu, vydávali časopis V boj. Praktickou činnost ovšem sbor vykonávat nemohl. Po poměrně dlouhé době se ale přece jenom podařilo krajanům v Itálii navázat spojení s představiteli československého odboje v Paříži a v říjnu 1917 založit v Římě pobočku Národní rady československé. Přibližně ve stejné době dali Italové svolení budovat dobrovolné pracovní jednotky. Těžká porážka italské armády u Caporetta v říjnu 1917 a konference zástupců národností poddaných Rakousku - Uhersku v Římě v dubnu 1918 pak do té míry ovlivnily postoj italské vlády, že M. R. Štefánikovi se 21. dubna 1918 podařilo uzavřít s ministerským předsedou Orlandem dohodu o vytvoření samostatné československé armády v Itálii. Dobrovolnický sbor čítal tehdy již na 10 000 vojensky organizovaných mužů, takže mohla téměř okamžitě vzniknout 1. divize, jejímž velitelem se stal gen.

Andrea Graziani (celkem 4 pluky - 31. v Perugii, 32. v Assisi, 33. ve Folignu, 34. ve Spoletu). Dne 24. května 1918 dostala československá armáda v Římě prapor, a poté se začala přesunovat na frontu.

K bojovým akcím se ovšem čeští a slovenští dobrovolníci dostali už dříve, kdy byli jako jednotlivci zařazováni k italským jednotkám k plnění průzkumných úkolů. Jako celek prodělaly československé jednotky v červnu 1918 boje na Piavě a v září v prostoru řeky Adige v horách Doss Alto, kde proti nim rakouská armáda podnikla „trestnou expedici“, jež měla potrestat zrádce. Československá divize se také zúčastnila poslední velké ofenzivy v říjnu 1918.

V průběhu prosince 1918 se pak první jednotky z Itálie začaly vracet domů. Celkem čítaly italské legie asi 20 000 mužů, 350 jich padlo. Většina v boji, část ale byla zajata. Rakušané československé dobrovolníky prohlašovali za velezrádce a okamžitě popravovali. Takto na italské frontě zahynulo několik desítek československých legionářů.

RUSKO

Československá vojenská akce v Rusku se mohla opírat o největší krajanskou kolonii, která se skládala z přibližně 70 000 lidí. Její hlavní část tvořili Češi z Volyně, ale i jinde, zejména na Ukrajině, působili zástupci českých firem, umělci, lékaři a příslušníci jiných profesí. Z jejich středu také vznikla první československá vojenská jednotka v Rusku, Česká družina (v původním obsazení bylo jen 16 Slováků, proto název odpovídal téměř výhradně českému složení). Někteří z krajanů pomohli při jejím budování významnými peněžními obnosy.

Oddíl byl vytvořen v Kyjevě 12. srpna 1914 po schválení návrhu ruským ministerstvem války. Dobrovolníci - 720 krajanů spolu s ruskými důstojníky, poddůstojníky a dalšími vojáky, společně tvořící 1. prapor České družiny - dostali ještě v srpnu ruské uniformy a 28. září (dle starého kalendáře) složili přísahu na pravoslavné evangelium. Všechno tedy probíhalo v duchu představ většiny ruských krajanů, kteří předpokládali, že jejich stará vlast zůstane po osamostatnění monarchií v čele s některým příslušníkem dynastie Romanovců. Také původní heslo starodružiníků tomu odpovídalo: „*Nechť koruna svatováclavská se zaskví v lesku a záři koruny Romanovců.*“ Tato jednotka ještě nebojovala jako celek, její části byly přidělovány k ruským divizím a plukům jako průzkumné oddíly, a to hlavně proti rakousko-uherským jednotkám, jež mohly narušovat také agitací. Ruští velitelé měli o české vojáky zájem, neboť byli většinou vzdělaní, a používali je proto i jako instruktory a tlumočníky.

Postupem doby získávali Rusové stále větší počty zajatců české a slovenské národnosti, do léta 1917 jich bylo přes 200 000. Rusové ale nepovolili masový nábor do České družiny, nechtěli vytvořením velké jednotky, bojující za národní osvobození, dát „špatný příklad“ vlastním podmaněným národům. Rozptýlené čtyři družiníky v tomto směru nebezpečí nepředstavovaly. Díky úspěchům České družiny a působením krajanských sdružení v Rusku se ale podařilo časem odpor ruské vlády otupit, takže 20. ledna 1916 mohl vzniknout 1. čs. pluk (později zvaný Mistrá Jana Husa) a 5. května téhož roku 2. pluk (Jiřího z Poděbrad), čímž mohla být ustavena Československá brigáda. A hlásili se další dobrovolníci, na konci r. 1916 bylo asi 20 000 nevyřízených přihlášek.

V únoru 1917 (podle starého kalendáře) vstoupily do hry jiné události. Proběhla revoluce, jež svrhla cara. V květnu téhož roku přicestoval do Ruska Masaryk, který usiloval o další posílení československých jednotek, už celistvých, neroztroušených u ruských útvarů, s velící řečí češtinou a organizovaných podle řádu francouzské armády. Počítal s tím, že českoslovenští dobrovolníci budou postupně převezeni na francouzskou frontu. Obrat nastal v létě 1917, a to především díky samotným československým vojákům, kteří se vynikajícím způsobem osvědčili 2. července v bitvě u Zborova. Byl povolen další nábor mezi zajatci, ale ruská armáda byla již vlivem bolševické propagandy

v rozkladu. Někteří českoslovenští dobrovolníci zaznamenali názory ruských vojáků, že Čechoslováci prodlužují válku a že bez nich by už všechno skončilo. Ruské jednotky, které měly Čechoslováky v zákopech střídat, o tom hlasovaly, a ty, jež se ke střídání nakonec odhodlaly, se rozhodly zákopy sice obsadit, ale nebojovat. Jediná čs. brigáda nemohla na východní frontě nic změnit.

Přesto měla zborovská bitva obrovský význam. Byla prvním vystoupením větší samostatné čs. jednotky, dodnes je pokládána za počátek nejdůležitější fáze zahraničního odboje, za počátek čs. armády v Rusku a čs. armády vůbec, za významný podnět domácímu protihabsburskému hnutí, za další doklad, že Němci nejsou neporazitelní. Zpráva o Zborovu se dostala do celého světa a podpořila myšlenku čs. samostatnosti. Masaryk k tomu při 5. výročí bitvy v r. 1922 řekl: *„Zborov umožnil organizaci armády a armáda byla nezbytnou podmínkou svobody a samostatnosti. Bez naší zahraniční armády bychom té samostatnosti sotva byli dosáhli.“*

Příliv dalších dobrovolníků ze zajateckých táborů umožnil pak v poměrně krátké době čs. jednotky výrazně posílit. Mezitím se v létě 1917 v Rusku zostřily vnitřní boje. Masaryk a Odbočka Národní rady československé v Rusku nařídili legiím v těchto sporech neutralitu a také od ruské vlády žádali záruky, že dojde k nasazení vojska pouze proti Němcům a Rakušanům. Po podzimním bolševickém převratu Masaryk nadále trval na neutralitě a pokoušel se urychlit přesun legií do Francie, ale bezvysledně.

Po uzavření separátního míru mezi Ruskem a Ústředními mocnostmi v březnu 1918 v Brestu Litevském, kde byly Německu přiznány velké územní zisky, začala německá armáda rychle obsazovat Ukrajinu, na jejímž teritoriu se legie nacházely. To znamenalo vážné nebezpečí, neboť všichni příslušníci legií byli na druhé straně fronty považováni za velezrádce a v případě zajetí jim hrozila smrt. Legie musely tedy ve spolupráci se vznikající bolševickou Rudou armádou vést ústupové boje, v nichž šlo o holý život. Nejdůležitějším z nich byla ve dnech 8.-13. března 1918 úspěšná obranná bitva u Bachmače, důležitého železničního uzlu na Ukrajině, kterým musely projet všechny legionářské vlaky při ústupu na východ. Tehdy už armádní sbor o dvou divizích představoval v Rusku jedinou dobře organizovanou a vyzbrojenou vojenskou sílu, a proto se jej snažili všichni získat na svoji stranu. Byly v podstatě tři možnosti: dostat se do Francie, nebo bojovat v Rusku na straně revoluce, nebo bojovat proti revoluci.

Většina vojska se rozhodla odjet do Francie a pokračovat tam v boji na západní frontě. To ovšem nebylo jednoduché. Legionářské vlaky byly roztroušeny po celé délce Transsibiřské magistrály, panovala všeobecná nedůvěra k bolševikům. Tu potvrdil tzv. čeljabinský incident 14. května 1918, který znamenal roztržku se sovětskou vládou. Lidový komisař obrany Lev Trockij vydal rozkaz k odzbrojení legionářů, a to za každou cenu. Účinek rozkazu na legie byl opačný, velitelé rozhodli dopravit se na východ „vlastním pořádkem“. Pokusy o dohodu neskončily úspěchem, bolševici trvali na odzbrojení legií a jejich cestě přes Archangelsk, na což legionáři nechtěli přistoupit. Smír už nebyl možný. Během několika týdnů se legiím podařilo ovládnout celou Transsibiřskou magistrálu a přilehlé oblasti a následně se zapojily do intervence proti Sovětskému Rusku. V sibiřském intervenčním tažení hrály jednoznačně nejdůležitější úlohu právě čs. legie, jednotky japonské, americké, francouzské a britské, jež se ve Vladivostoku vyloďovaly od srpna 1918, se na frontě ani neohrály, bělogvardějské oddíly, tvořící několik soupeřících skupin, nebyly jednotné. Na podzim proběhla mobilizace mezi československými krajany a zajatci, byla vytvořena 3. divize a armádní sbor se přeměnil v armádu, jejímž nejvyšším velitelem se stal gen. Jan Syrový. Největších úspěchů dosáhly legie v létě 1918, díky svému omezenému počtu ale nemohly celou frontu dlouhodobě udržet. Pak začal ústup, především díky převaze protivníka, ale také díky poznání, že nejde o boj proti Němcům a Rakušanům a že proti cizincům se obrací velká část ruského národa.

Proti Čechoslovákům, kteří chránili magistrálu, žádné zvláštní stížnosti nabyly. Povstalci se jich navíc báli a dostali rozkaz od svých velitelů nenapadat československé vlaky a nepřekážet jejich pohybu na východ, což většinou dodržovali. K místním střetům ovšem docházelo. Stále více rostla nechuť legionářů zasahovat do vnitřních ruských věcí, postupně také sílila převaha rudých vojsk. Od ledna 1920 se vedlo jednání, 7. února pak bylo podepsáno příměří za slušných podmínek, z nichž nejdůležitější byla vzájemná neutralita a urychlení pohybu legií na východ.

Evakuace čs. legií z Vladivostoku probíhala od 9. prosince 1919 do 30. listopadu 1920, celkem odjelo 38 transportů s 67 041 lidmi, z toho 56 451 vojáků. Celkem prošlo ruskými legiemi asi 80 000 mužů, úhrnné ztráty v letech 1914 - 1920 činily 4 112 mužů.

Všech příslušníků čs. zahraničních vojsk bylo 109 590, do vlasti se jich vrátilo hned po válce asi 83 000. Další tisíce krajanů bojovaly v armádě britské a americké. Československá vojenská akce v letech 1. světové války byla představiteli dohodových mocností vysoce ceněna a výrazně podpořila politickou činnost Národní rady československé.

První československá republika udržovala legionářskou tradici po celé meziválečné období, hradní stráž na Pražském hradě až do r. 1948 používala legionářské uniformy. Pak nastal obrát, protože nový režim nemohl přenést přes srdce zejména protibolševické vystoupení ruských legií.

Seznam (doporučené) literatury:

Jaroslav BOHÁČ: Kronika československé legie ve Francii. Praha, Naše záloha 1938.

Victor M. FIC: Československé legie v Rusku a boj za vznik Československa, I-III, Praha, Academia - Brno, Stilus 2006-2008.

Miroslav GREGOROVIČ: První československý odboj (Čs. legie 1914-1920). Jinočany, H+ H 1992.

Karel PICHLÍK: Českoslovenští legionáři. Praha, Mladá fronta 1996.

Robert SAK: Anabáze. Jinočany, H + H 1996.

V boj. Kronika čs. legie v Itálii 1915-1918. Praha, Za svobodu 1927.

Za svobodu. Obrázková kronika československého revolučního hnutí na Rusi 1914-1920. Praha, Památník odboje 1922-1926.

© ČŠBH, o. s. Licence CC BY-NC-ND <http://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/3.0/>

Projekt byl podpořen Ministerstvem školství, mládeže a tělovýchovy v rámci dotačního programu Podpora vzdělávání v jazycích národních menšin a multikulturní výchovy v roce 2013. Mediální partner: český rozhlas – Radio Praha

